

مظفرالدین شاه

منبع : موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی

<http://www.ir-psri.com/Show.php?Page=ViewArticle&ArticleID=173&SP=Farsi>

مظفرالدین شاه، چهارمین ولیعهد ناصرالدین شاه، پنجمین فرزند ذکور او و پنجمین پادشاه سلسله قاجار محسوب می‌شود. 1 او در 1231 ش. در اوایل سلطنت پدرش ناصرالدین شاه به دنیا آمد و مانند سه فرزند ذکور دیگر او که بلافاصله پس از تولد، به عنوان ولیعهد شاه معرفی شدند و در طفولیت در گذشتند، در 5 سالگی به ولایت عهدی برگزیده شد. 2

مظفرالدین میرزا پس از انتخاب شدن به ولیعهدی طبق رسوم قاجار که از زمان فتحعلی شاه معمول بود، به پایتخت دوم ایران، تبریز فرستاده شد و قریب 40 سال در این شهر ماند تا اینکه پس از کشته شدن ناصرالدین شاه در 1275 ش. در سن 44 سالگی به سلطنت رسید. از زمان کشته شدن ناصرالدین شاه تا جلوس مظفرالدین شاه به تخت سلطنت 40 روز به طول انجامید و طی این مدت میرزا علی اصغر خان اتابک - امین‌السلطان - آخرین صدراعظم ناصرالدین شاه اداره امور کشور را به دست داشت.

مظفرالدین شاه در سال اول سلطنت خود امین‌السلطان را از مقام صدارت عزل کرد و پیشکار سابق خود میرزا علی خان امین‌الدوله را به جای وی به صدارت برگزید، ولی امین‌الدوله که افکار تجددخواهی و غرب‌گرایی داشت از ابتدای زمامداری خود با مخالفت علما مواجه شد و بعد از شش ماه از صدارت کناره‌گیری کرد. مظفرالدین شاه پس از امین‌الدوله، محسن‌خان مشیرالدوله را به صدارت انتخاب کرد، ولی صدارت او هم بیش از سه ماه به طول نینجامید و مظفرالدین شاه مجدداً امین‌السلطان را به صدارت برگزید.

سفرهای پرهزینه مظفرالدین شاه

مظفرالدین شاه مانند پدرش مشتاق سفر به فرنگستان - اروپا - بود و مانند او به دشواریهای تامین هزینه سفرها اعتنا نمی‌کرد. روز 23 فروردین 1279 وی اولین سفر پرهزینه خود را به کشورهای اروپایی آغاز کرد. شاه که چهارمین سال سلطنت خود را پشت سر می‌گذاشت، شدیداً علاقه‌مند بود که به تقلید از پدرش سفری به «فرنگستان» برود ولی با خزانه خالی، امکان تامین هزینه چنین سفری فراهم نبود، تا این که روز 9 بهمن 1278 امین‌السلطان (اتابک اعظم) صدراعظم وقت، که برای دومین بار با وعده تامین مخارج سفر شاه به این مقام منصوب شده بود، قراردادی برای دریافت 23 میلیون و پانصد هزار روبل قرضه از روسیه امضا کرد و عایدات گمرکات ایران را که ممر اصلی درآمد خزانه بود در ازاء آن به وثیقه گذاشت. با دریافت این قرضه مقدمات سفر مظفرالدین شاه به فرانسه فراهم شد و موکب ملوکانه با جمع کثیری همراه که خود امین‌السلطان در راس آنان قرار داشت در روز 23 فروردین سال 1279 راهی اروپا شد.

اولین سفر مظفرالدین شاه به اروپا هفت ماه به طول انجامید و در این مدت پنجمین پادشاه قاجار از کشورهای روسیه و اتریش و سوئیس و آلمان و بلژیک و فرانسه و در راه بازگشت از ترکیه عثمانی دیدن کرد. مظفرالدین شاه می‌خواست از انگلستان هم دیدن کند که به علت مرگ ملکه ویکتوریا و سوگواری دربار انگلیس برنامه این مسافرت لغو شد. از وقایع مهم این سفر سوءقصد به جان مظفرالدین شاه در پاریس بود، که ضارب در کار خود توفیق نیافت و آسیبی به مظفرالدین شاه نرسید.

سفر مظفرالدین شاه به اروپا که بخش اعظم قرضه دریافتی از روسیه صرف آن شد کمترین ثمره سیاسی یا اقتصادی برای ایران نداشت. وی در بازگشت از این سفر امتیاز نفت جنوب ایران را با شرایطی سهل به یک سرمایه‌دار انگلیسی به نام «ویلیام نکس داریسی» واگذار کرد تا ممر عایدی تازه‌ای برای تامین مخارج دربار و مسافرت‌های بعدی خود به اروپا فراهم آورد. 3

دو سال بعد، مظفرالدین شاه هوس سفر پرهزینه دیگری به فرنگستان کرد. وی بعد از دریافت قرضه جدیدی به مبلغ ده میلیون روبل از روسیه و اعطای امتیازات تازه‌ای در شمال ایران به روس‌ها عازم فرنگستان شد. دومین سفر مظفرالدین شاه به اروپا که در 22 فروردین 1282 آغاز شد شش ماه به طول انجامید و در این مدت مظفرالدین شاه از اتریش و آلمان و بلژیک و فرانسه و انگلستان و ایتالیا بازدید کرد. مقصد نهایی مظفرالدین شاه در این سفر انگلستان بود.

در جریان دومین سفر مظفرالدین شاه به اروپا نارضایتی عمومی در ایران بالا گرفت و مظفرالدین شاه بعد از بازگشت از این سفر مجبور شد امین‌السلطان را از کار برکنار و هیئتی مرکب از پنج وزیر برای اداره امور مملکت تعیین نماید. عنصر شاخص این هیئت عین‌الدوله داماد مظفرالدین شاه بود که وزارت داخله را به عهده داشت و یک سال بعد با این مأموریت که هزینه سفر سوم شاه را به اروپا تامین نماید، به مقام صدراعظمی منصوب شد. روس‌ها و انگلیسی‌ها دیگر حاضر نبودند وام تازه‌ای به ایران بدهند و عین‌الدوله برای تامین هزینه سفرشاه، مسیونوزبلژیکی را که به تازگی برای اداره امور گمرکات ایران استخدام شده بود با اختیارات فوق‌العاده‌ای مأمور افزایش درآمد گمرکات نمود. فشار به تجار برای افزایش حقوق گمرکی بر نارضایتی عمومی افزود و هنگامی که مظفرالدین شاه در خرداد ماه سال 1284 شمسی سومین سفر خود را به اروپا آغاز کرد زمینه برای قیام عمومی در ایران فراهم شده بود.

مسافرت سوم شاه به اروپا روز 16 خرداد 1284 آغاز شد و 4 ماه به طول انجامید. این سفر نیز متعاقب دریافت یک وام 290 هزار لیره‌ای از بانک شاهی انگلیس عملی شد. شاه یک سال پس از پایان سفر سوم خود در روز 13 مرداد 1285 در بستر بیماری فرمان مشروطیت را که متضمن ترتیبات تشکیل مجلس بود امضا کرد و روز 14 مهر ماه همین سال اولین دوره مجلس شورای ملی در حضور شاه افتتاح شد. مظفرالدین شاه نخستین قانون اساسی ایران را که در دوره اول مجلس تنظیم شده بود روز هشتم دی ماه 1285 امضا کرد و ده روز بعد در 18 دی 1285 درگذشت.

مظفرالدین شاه از جمله پادشاهان نالایق ایران بود. در دوران حکومت وی اقتصاد ایران به ورشکستگی کامل رسید و بسیاری از منابع طبیعی، راه‌ها و معادن کشور به بیگانگان واگذار شد. ولخرجی‌ها و بذل و بخشش‌های بیجای شاه، خزانه کشور را خالی کرد. دریافت وام‌های سنگین با شرایط سخت از روسیه یا دولت‌های اروپائی و سپس واگذاری امتیازات متعدد اقتصادی به آنان در تمام طول دوران سلطنت 10 ساله مظفرالدین شاه قاجار ادامه داشت. گرانی، تورم، کمبود نان و ارزاق، تصرف املاک مردم توسط نزدیکان شاه و ظلم دولتهای منتخب وی علیه مردم، جامعه را به ستوه آورده بود.

شاه در اکثر سالهای حکومتش بیمار بود و اداره امور کشور در این مدت عمدتاً بر عهده امین‌السلطان، امین‌الدوله و عین‌الدوله، صدراعظم‌های وی بوده است.

مظفرالدین شاه مانند پدرش ناصرالدین شاه سفر سفرنامه نوشت. اولین همسر او ام‌الخاقان دختر میرزا تقی‌خان امیرکبیر بود که محمدعلی شاه قاجار حاصل این ازدواج بود. به هنگام فوت مظفرالدین شاه از وی 18 دختر و 6 پسر به نامهای محمدعلی میرزا، ملک‌منصور میرزا شعاع‌السلطنه، ابوالفتح میرزا سالارالدوله، ابوالفضل میرزا عضدالسلطان، حسنعلی میرزا نصرت‌السلطنه و ناصرالدین میرزا نصیری باقی ماند.

پانوشت:

- 1- شاهان قاجار هفت نفر بودند که به ترتیب عبارتند از : آقا محمدخان، فتحعلي شاه، محمدشاه، ناصرالدین شاه، مظفرالدین شاه، محمدعلي شاه و احمد شاه.
- 2- چهارمین فرزند ناصرالدین شاه مسعود میرزا - ظل السلطان - نام داشت. ولي به دليل آنکه مادرش از قاجار نبود، نتوانست عنوان وليعهدي را کسب کند.
- 3- این امتیاز در هفتم خرداد 1280 برای مدت 60 سال به دارسي واگذار شد. 16 درصد عواید حاصل از اجرائی این قرارداد به دولت ایران تعلق گرفت - به مقاله «سرگذشت نفت ایران از فوران اولین چاه تا پیروزی انقلاب» در سایت مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسي مراجعه کنید.
- 4- به مقاله نظامنامه، عدالتخانه و حکومت مشروطه در سایت مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسي مراجعه کنید.

History Site of Mirhadi hoseini